

Değişimler ve Karşılaşmalar Çağında İslam'ı Yeniden Düşünmek

Tariq Ramadan, "What I Believe",

Oxford University Press, UK 2009,160 sayfa

Tarık Ramazan'ın "What I Believe (Neye İnanıyorum)" isimli henüz Türkçeye çevrilmeyen eseri Oxford yayını. Eser önceki çalışmalarına göre daha kısa ve fakat bir o kadar da bütün fikir ve argümanlarını bir arada bulabileceğimiz tarzda özlü ve yoğun. Eser Ramazan'ın modern toplumlarda Müslümanların yüz yüze kaldıkları sorunlara yönelik kendi kişisel cevaplarından oluşmakta. Eseri önemli ve vazgeçilmez kılan da bu yanı. Ramazan Mısırlı tanıdık Müslüman bir ailenin (dedesi rahmetli Hasan El Benna'dır) çocuğu olmasına rağmen Avrupa doğumlu. Bir taraftan derin bir İslami kültüre dayanıyor diğer taraftan Orta Doğudan Avrupa'ya göç edenler arasında üçüncü nesli temsil ediyor. Dolayısıyla Ramazan hem İslam'ı dert edinen ve içtenlikle yaşamaya çalışan bir kökenden hem de Avrupa'da doğan, büyüyen ve geç dönem modernliği bütün yönleri ile tecrübe eden, üçüncü neslin içinden gelmekte. Ramazan'ın Avrupa'da yetişmesi sebebi ile bir müddet Mısır'a gidip İslami eğitim aldığını biliyoruz. Diğer taraftan modern toplumlarda müslümanların yaşadığı sorunlar üzerine de düşünen ve kafa yoran birisi.

Tarık Ramazan ismi, modern dünyada *İslamphobianın*, İslam dünyasında da Batı karşıtlığının yükseldiği bir dönemde milenyumun eşliğinde "Batı / Avrupa İslam'ı" kavramı ile ön plana çıktı. Dünya ölçeğinde İslama karşı bir olumsuz yargıların yükseldiği bir dönemde Ramazan, Avrupa'da yaşayanlar başta olmak üzere bütün Müslüman kimlikli

insanlara “Avrupa (modernite) değerleri ile uyumlu olan bir İslam’ın mümkün olduğu” şeklinde bir argüman ileri sürdü. Çok zor ve çetrefilli olan bu konunun farklı yönlerini anlatan kitap ve konferanslarda Ramazan görüşlerini detaylı ve dağınık biçimde okuyucularla paylaştı. Bu kitabı ile O, ayrıntılı ve farklı zaman ve mekânlardaki değerlendirmelerini toplu halde tek elden bizlere sunmuş oluyor.

Ramazan’ın günümüz dünyasında İslam’ın gelişmesi ile baş gösteren hem iç hem de dış (Müslüman olmayan) çevrelerdeki sorunsallar üzerine derinlemesine kafa yoran kişiliği dikkat çekici. Argümanları çok cesurane ve ilk başta özellikle geleneksel (hem İslami hem de modern ortodoksi) çevrelerce kolayca kabul edilemeyecek özellikte. Ancak çözümlere odaklanıldığında Ramazan’ın geçmişten ziyade bugün ve özellikle gelecekle ilgili önemli bir vizyona sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu özelliği sebebi ile O, akademik ve yetkin çevrelerce düşüncelerine dönem verilse de yine aynı şekilde şüphelenildiği ve itham edildiği durumlarla da karşılaşmakta. Bu anlamda Ramazan’ın Ali Şeriatî ile birçok benzer ve yönlerinin olduğunu belirtmek gerekir. Şeriatî’nin hem Sünnî ve hem de Şii dünyada eleştirildiği gibi Ramazan da hem İslami hem de modern seküler çevrelerce aynı nedenle yani “karşının adamı olma” “suçu” (?) ile itham edilmekte. Ramazan bu ithamla o kadar karşılaşılıyor ki kendisinin bu durumuna kitabının başlıklarında ve içerikte sıkça yer veriyor ve bu durumun aslında Müslümanların “düşünsel ve kimliksel açılardan öz güven eksikliğinden” kaynaklandığını belirtiyor.

Bununla birlikte Ramazan’ın “Batı değerleri ile İslam’ın uyumlu olabileceği” temel argümanını zora sokan örneklerin başında sadece Müslüman çevrelerden gördüğü eleştiriler gelmiyor. Aynı şekilde Batı’da da sıkıntılı durumlar mevcut. Örneğin Avrupa’nın çeşitli üniversitelerinde dersler veren Ramazan’ın bazı İslami ders ya da etkinliklerinin Avrupa kampüslerinde yasaklandığı ve iptal edildiğini biliyoruz. (İlginç olan nokta ise Büyük Britanya’da Oxford’a davet edilip kendisine ilgi gösterilmesi. İngiliz demokrasisi ya da vizyonunu burada da görebiliyoruz.) Yine ABD’ye girmesinin bizzat Başkanın emri ile yasaklanması gibi birçok örnek verebiliriz.

Ramazan’ın Ali Şeriatî ile kıyaslanabilecek diğer bir yönü de her ikisinin zamanlarının ruhunu yakalayarak İslam’ı yorumlamaları ve

buldukları dönemi iyice kavramalarının sonucu olarak Müslümanlara (yapması zor olsa ve başta çok radikal gibi gözükse de) bir çıkış göstermeleri ve geleceğe dönük vizyon çizmeleri. İslam dünyası şiisi ve sünnesi ile Şeriatî'nin çığılıklarına zamanında karşılık verselerdi bu gün İslam dünyasının kalbi olan yerler başta olmak üzere bütün İslam dünyasında (ki siyasi literatürdeki adı ile Büyük Ortadoğı) Batı emperyalizmi cirit atamazdı. Bunu yapabiliyorlarsa bu Şeriatî'nin eleştirdiğı "Saltanatçı, monist tekçi yönetim mantığının" İslami kültürün iliklerine kadar (vesayetçi yönetimin meşru söylem olarak İslami ilimlerde, müfredatta ve muteber kitaplarda kendisine hâkim bir yer bularak) işleme ve İslam'ın Ehli Beyt yorumunun buna yönelik eleştirilerinin görmezden gelinmesi; ikincisi de Şii ve Sünni dünyanın birbirlerine karşı sağır diyalogunu devam ettirmeleri. Bu iki büyük açmaz sebebi ile veya başka bir deyişle İslam dünyasının bu iki sorunu kökten çözememesi sebebi ile Batının bu günkü yeni Ortadoğı dizaynı kolaylıkla mümkün olabilmekte. Ramazan ise bunu yani Müslümanlara bir vizyon çizmeyi liberal İslam yorumları üzerinden yapıyor ve İslam dünyasının bu günü ve yarını için köklü çözümler öneriyor.

Karşiyı Kabul Etmeden "Anlamak"

Ramazan kitabın ilk bölümünde kendisi hakkında yazılanları değerlendiriyor ve Müslümanlar arasındaki kimlik krizine İslam'ın çeşitliliğı konularına giriyor. Ramazan Batıda yaşayan Müslümanlar için "göçmen ya da entegrasyon" konuları dışında ve onlardan da önemli kavramın "katılım ve katkı sunma" olduğunu ve artık Batıda yaşayan Müslümanların göçmen tarzında yaşama ya da entegre olma değil batılı yaşam tarzına katılan ve sorunlara katkı sunma ile karşı karşıya olduklarına vurgu yapıyor. Ona göre Batıda yaşayan Müslümanlar artık "post entegrasyon" dönemindedir. Bu nedenle izlemek ya da kendini toplumun dışında hissetmek yerine değışik davranışlarda bulunmak gerektiğine inanarak önemli değışikliklerin listesini yapma uğraşına giriyor. "Anlama"nın yanlış ve karşiyı meşrulaştırıcı bir şey olmadığını tersine "kabul etmeden anlama"nın çözüm bulmayı mümkün kılacağını savunuyor.

Ramazan Müslümanların günümüz Batı toplumlarını anlamak için eski bakış açısı ve yaklaşımlarını değıştirmeleri gerektiğine dikkat çekiyor.

Kanaatimizce bu düşüncesi, onun İslam dünyasına fayda sağlayacağı en önemli yaklaşımları arasında yer alıyor. *Karşımızda tek tip bir Batı yok, çok kültürlü ve çok çeşitli bir Batı ile karşı karşıyayız* ona göre. Buradan Ramazan, Batıda yaşayan Müslümanların hem içinde yaşadıkları Batılı kültürünü hem de İslam inancını kabul etmelerinin mümkün olduğu görüşünü ileri sürüyor. Ramazan burada Batıda yaşayan Müslümanların Batıda yaşamayan Müslümanlardan farklı bir tutumda olması gerektiğini çünkü Batı kültürü içinde yaşadıklarını ve içinde yaşadıkları, hayatlarını geçirdikleri bir topluma “dışarıdan” eğrelti biçimde bakamayacakları ya da ona örneğin bir Ortadoğulu gibi yaklaşamayacakları görüşünü ileri sürüyor.

Ramazan ikinci bölümde Batı ve İslam medeniyeti arasındaki şüpheli yaklaşımlar konusuna eğiliyor. Batının İslam'ı, İslam'ın da Batıyı değiştirme eğilim süreçlerine değiniyor. Burada O kritik bir tarihsel eşikten bahsediyor. Ramazan 1950 sonrası Batıda Müslüman göçmen genç nüfusun artması ile Batıda artan tedirginliği anlamaya çalışıyor. Üçüncü bölümde ise şu üç amacı gerçekleştirmeye çalışıyor. *i) İki medeniyet (ve batı toplumları arasındaki vatandaşlar) arasında köprüler inşa etmek. ii) Teori ve pratikte kişi tam anlamıyla Müslüman hem de Batılı olabilir. iii) Çağdaş çoğulcu, çok kültürlü, çok dinli toplumlarda “bir arada yaşama”yı mümkün kılacak ortak prensip ve değerleri paylaşabiliriz.* Ramazan'a göre, bu üç amacı içeren yaklaşım tarzı, Huntington'a cevap ya da 9/11 travması sonucu çıkan görüş değişimi sonucu olmamıştır. Burada dışarıdan etki(ler) ya da bir yerlere cevap verme uğraşından ziyade Ramazan Avrupa'daki Müslümanların içinden geçtikleri süreç(lere) dik-kati çekmektedir.

Ramazan Avrupa'ya göçen Müslümanlardan hareketle bu yaklaşımları çözümlenmeye çalışmaktadır. Ona göre ilk gelenler (ilk nesil) sanki oraya ait değillermiş gibi, yabancı gibi yaşadılar. Sekülerizm onlar için 3. Dünya ülkelerindeki diktatörlerin ülkelerine ithal ettikleri bir olgu idi. Batıda yaşamak ruhsat olarak görüldü. Sekülerleşme onlar için bir *deislamizasyon* yani İslam'dan uzaklaşma idi. Ramazan ikinci neslin sonlarına doğru bu algının değiştiğini vurguluyor. Din ve devlet ayırımı, dinin konumunun zayıflaması değil, “çoğulcu kamusal mekânda eşitliği sağlamak için her iki alanın düzenlenmesi” olarak anlaşıldı.

Ramazan burada Batıdaki Müslümanların farklı evrim süreçlerinden bahsediyor ve “yeni neslin” daha aktif olduğundan ve gündelik hayatta daha rahat ilişki içinde olduklarını söylüyor. Ramazan’ın Avrupa’daki Müslüman nesillerin farklılığına ilişkin tespitleri kitabın ileriki bölümlerinde de sıkça vurguluyor. İlk nesillerin tersine ikinci ve üçüncü nesiller daha görünür haldeler ve ortak vatandaş olarak her yerdeler.

Küreselleşen Dünya, İslam ve Çoğul Kimlikler

Ramazan’ın üzerinde durduğu diğer önemli bir konu da “çoğul kimlikler” konusu. Ona göre İslam büyük bir din fakat Müslümanlar geçmişte ve günümüzde bu soyut mükemmellik içinde yaşamadılar ve yaşamıyorlar. Ramazan burada klasik “İslam ve Müslümanlar ayrımı”ndan yola çıkar gibidir. O, Müslümanlar arasında ilkelere inanç, öteki’ne, başka kültürlere, özgürlüklere, kadın konusuna yaklaşımda “eleştirel bakış”ın gerekli olduğunu ileri sürüyor. Ramazan’a göre günümüz dünyasında tek bir kimliğin olması mümkün değil. Bu çok yönlü bir dünyada kişiyi tek boyuta indirgemek anlamına gelmektedir. Ona göre hepimiz aslında “çoklu kimlik”lere sahibiz. Ramazan kendi örneğinde bunu şöyle formüle ediyor: “Uyuğum İsveç, hafızamda Mısırlı, dinde Müslüman, kültür açısından Avrupalı, ilkelere evrensel vb. İşte çoğulcu kimlik bu ve ben bu kimliklerle yaşıyorum. Biri ya da diğeri duruma, bağlama göre ötekinin yerini alabilir”. Burada Ramazan’ın farklı, çoğul kimlikler önerisinin özellikle küreselleşen dünyada Müslümanlar açısından yenilik arz ettiği ve tartışılması gerektiği kanaatindeyiz.

Ramazan çoklu kimlikler önerisinden sonra İslamiyet içindeki “Birlik ve farklılık” yani yorum, ilke ve ibadetlerdeki çeşitlilik ve birlik konularına değiniyor. İslamiyet’te okuma ve yorumlamadaki çeşitliliğin, mezheplerin Müslümanlar arasında kabul gördüğüne işaret ediyor. Müslümanlar arasındaki ikinci farklılık olarak kültürel farklılığa işaret ediyor. Sosyal konularda, muamelede farklılıklar, yerel, ulusal, yaşam tarzları ve çeşitli kültürel farklılıklar da İslam kültüründe çok rahatlıkla görülebilir. Ramazan günümüz Avrupa’sının da aynı şekilde çok kültürlü bir yapıda olduğuna işaret ediyor ve “Batı İslam’ı” kavramını ileri sürüyor. Bugün Batıda İslami ilke ve prensiplere saygılı, onları ka-

bul eden ancak Batılı kültüre de sahip bir neslin varlığından bahsediyor. Ona göre bu gün "Batılı İslami bir kültürün doğuşu" ile karşı karşıyayız. Bu kültür "*Dinde Müslüman kültürde Batılı*" özelliklere sahip. Ancak Ramazan bunun sorun olmayacağını ısrarla eserinde vurguluyor. Bunun yeni bir İslam olmadığını da ekliyor. Ancak burada bir yöntem olarak Avrupa'daki Müslümanların "neyin dini neyin kültürel olduğunu iyi ayırt etmeleri" gerektiğini söylüyor.

Ramazan Batıdaki yeni nesil Müslümanlardaki değişimin izlerini biraz daha dini / İslami konularda aramayı deniyor. Son 25 yılda Batıda "yeni bir neslin" doğduğuna ve fark edilmeyen bir "entelektüel devrim" in oluştuğuna önemle vurgu yapıyor. Bu devrim hangi alanda oluştu? sorusunun cevabı, "*metnin yorumlanması alanında, Batılı bağlamın anlaşılmasında, söylemlerde, dinsel ve kültürel konularda*" ortaya çıkmaktadır. Ancak eserden bu değişimin Batıda önceleri çokça fark edilmediğini bunun nedeninin de medyada görünmemesi olduğunu anlıyoruz. Batıda görülen bu devrimsel çaptaki değişimin, bağlama ilişkin adaptasyon sürecinden daha çok "İslam fıkını" ve özellikle "Usul-ı Fıkıhı" yeniden düşünmeye bizleri zorlaması açısından önem arz ettiğine Ramazan vurgu yapıyor ve buna "*Batılı bağlam*" adını veriyor. Bu bağlamın karşıt konumuna ise "selefi ekol"ü koyuyor. "Tek bir ekol ya da hukuk savunucuları" ile "çoklu hukuku anlamaya çalışan eğilimler" arasındaki "çatışmalar" da eserde değinilen konular arasında.

Ramazan kitapta İslam dünyasında tartışılan klasik konulara da yer veriyor. Örneğin "*Dâr-ul Harb*" kavramı gibi. Ramazan çok tartışılan bu kavram yerine "*Dâr-uş Şahâde*" kavramını öneriyor. Bunu küresel ve çok kültürlü çağımıza daha uygun buluyor. Hatta "*Dâr-ul Ahd*" kavramını bile yetersiz buluyor. Ona göre şu an bizler küreselleşme sürecindeyiz. Küresel dünyada ise zıtlıklara yer yok, "iletişim ve karşılaşmalar" ön planda. İnsanlar bu dünyada "öteki"nin yabancısı değildir. Ramazan iki temel hak olan "bilinç ve ibadet özgürlüğü" kabul edildiği takdirde "Müslümanların Batıda hukuka uymak zorunda oldukları" nı düşünüyor. Ona göre sekülerizm ve dinsel nötrallite ideologlar, entelektüeller ve siyasilerce dine karşı araçsallaştırılmadığı müddetçe Müslümanlar Batıda dini çoğulculuğun garantileridir.

Modern Dünyada İslam ya da Korku ile Güven Arasında

Ramazan'ın eserinde vurguladığı konulardan önemli olan bir diğeri 11 Eylül sonrası Batıda gelişen *İslamaphobia* / İslam korkusudur. Gelişen bu korku Ona göre Müslümanları zor durumda bıraktı ve böyle giderse büyük felsefi sistemler de işe yaramayacak. Çünkü olay gittikçe psikolojik bir hal almakta. Bunun için Ramazan, insanların bu *psikolojik durumunu hesaba katan ve onları suçlu hissettirmeyen bir pedagojiye dayanan eğitimsel bir yaklaşımla yanıt verme ihtiyacı olduğu* kanaatini taşıyor. Ayrıca Batıda gelişen bu "korku ve şüphe"ye, "kendine güven ve karşılıklı itimad" devrimi ile cevap vermek gerekir görüşünü ileri sürüyor. Ona göre Müslümanlara karşı bu "duygusal reddediş"e "*entelektüel empati*" ile cevap verilmelidir.

Ramazan'ın bu özlü çalışmasında ele aldığı diğeri bir konu da "kadın" konusu. Ramazan'a göre İslam'ın bir kadın sorunu yok ama Müslümanların kadın sorunu var. Ramazan kadın konusunu ele almanın aslında İslam'ın kutsal metinlerini yorumlama uğraşı ile çok yakından alakalı olduğunu söylüyor. Kadın konusunu ele almadan İslam kültüründeki iki yaklaşımı konu ile ilişkilendiriyor. Bunlardan "Zahiri yaklaşım" metni bağlamında donduruyor. "Reformistler" ile zahiriler arasında fark var diyor.

Ramazan, kadın konusunda yorumbilimsel yaklaşımları da devreye sokmakta. İslami yaklaşımlar yanında "yapıbozumu" yapılmasını istiyor. Ona göre, "metinler" önce "kendi bağlamları ışığında okunmalı" sonra yorumlar da "âlimin içinden çıktığı sosyo-kültürel bağlam ışığında okunmalı". Bu tarz bir yapıbozumu zordur ama en azından "temel kaynaklar üzerine yansıyan tarihsel ve kültürel kabuğu / zarı kritik etmek" mümkündür. Kadın konusundaki söylem erkek egemen kültürden geniş oranda etkilenmiştir.

Ramazan kadın konusunu tartışırken psikolojik boyutu gözden çıkarmamak gerektiği görüşünde. Batılılaşma sürecinde "Kadın" konusu güç ilişkilerinde siyasal, teolojik konularda odakta yer almıştır. Bu nedenle kadın konusunda çağdaş Müslüman insanın zihninde bir refleks oldu. Yani kadın konusunda "daha az Batılı" söylem İslami olarak al-

glandı. Bu ise, Müslüman entelektüelleri iç kritik yapmaktan alıkoydu. Buradan hareketle Ramazan kadınların “yeni feminen bir okuma” geliştirmelerinin gerekli olduğunu savunuyor. Bunun yanı sıra kadınlar güncel dini hayatta da eskisine oranla aktif olmalıdırlar. Örneğin artık kadınların dini toplulukların karar mekanizmalarında, organizasyonlarda, cami yönetiminde olma vakti gelmiştir. Çünkü kadınlar bugün eğitim alıyorlar, kendilerini eskiye oranla daha iyi geliştirme ve yetiştirme imkânlarına sahipler.

Tarık Ramazan Müslümanların modern dünyada yüz yüze kaldıkları kimlik ve güven krizi ile baş edebilmek için “yedi kavram” ile öneride bulunuyor. Bunlar, *güven* (kişinin güç, kabiliyet ve kapasite sahibi olduğuna dair taşıdığı inanç), *uyum* (önceki tutum ve davranışlara, pratiklere uyum), *katkı* (fikir ve eylem ile mevcut toplumda faal olma), *yaratıcılık* (üretken, yaratıcı bir karakterde olma), *iletişim* (fikir, mesaj ya da bilgi alışverişinde bulunma), *protest ruh* (sorunları dile getirme ve aktif eylemci bir ruha sahip olma), *merhamet* (karşıdakinin sorun ve acılarını içinde derinden hissedebilme). Ramazan’ın eserinde biraz detaylandırdığı bu önerisi günümüzde İslam ve modernite arasında sıkışan Müslüman birey için oldukça ufuk açıcı ve derinlikli çözümler içeriyor. Bu nedenle de önümüzdeki günlerde özelde bu önerilerin genelde ise kitaptaki yaklaşım ve tespitlerin çokça tartışılacağını söylemek abartılı bir görüş olmaz kanaatindeyiz.

Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

İnönü Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü